

HOCA NAZAR HÜVEYDĀ
RAHĀT-I DİL
[İnceleme-Metin-Dizin]

Yazar

Prof. Dr. Funda Toprak

ISBN: 978-605-9247-65-8

1. Baskı

Ağustos, 2017 /Ankara

500 Adet

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 237

Web: grafikeryayin.com

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

*Hayatımın ışıkları, şükür sebeplerim
Melik Sencer ve Çağatay'a....*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9
ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ.....	11
I. BÖLÜM.....	13
GİRİŞ.....	15
1.1. HOCA NAZAR HÜVEYDÂ.....	16
1.2. Hoca Nazar Hüveydâ'nın Eserleri.....	17
1.2.1. Divân.....	17
1.2.2. Râhat-ı Dil.....	18
1.2.2.1. Râhat-ı Dil'in Bölümleri ve İçeriği.....	20
1.2.2.2. Râhat-ı Dil'in Söz Varlığı.....	27
II. BÖLÜM.....	35
DİL İNCELEMESİ.....	37
II.1. SES BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ.....	37
II.1.1. Ünlüler.....	38
II.1.1.1. Ünlü Uyumu.....	38
II.1.1.1.a. Kalınlık-İncelik Uyumu.....	38
II.1.1.1.b. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu.....	38
II.1.1.2. Ünlü Düşmesi.....	39
II.1.1.3. Ünlü Birleşmesi.....	39
II.1.1.4. Ünlü Düzleşmesi.....	40
II.1.1.5. Ünlü Yuvarlaklaşması.....	40
II.1.1.6. Damaksıllaşma.....	40
II.1.2. ÜNSÜZLER.....	41

II.1.2.1. Ünsüz Değişmeleri.....	41
II.1.2.2. Ünsüz Düşmeleri.....	42
II.1.2.3. Ünsüz İkizleşmesi.....	43
II.1.2.4. Ünsüz Türemesi.....	43
III. BÖLÜM.....	45
ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ.....	47
III.1. Sözcük Yapımı.....	47
III.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri.....	47
III.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri.....	48
III.1.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri.....	49
III.1.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	50
III.2. İsim Çekimi.....	52
III.2.1. Çokluk Eki :+IAr.....	52
III.2.2. İyelik Ekleri.....	52
III.2.3. Ad Durum Ekleri.....	53
III.2.3.1. İlgi Durumu.....	53
III.2.3.2. Belirtme Durumu.....	54
III.2.3.3. Yönelme Durumu.....	54
III.2.3.4. Bulunma Durumu.....	54
III.2.3.5. Ayrılma Durumu.....	55
III.2.3.6. Eşitlik Durumu.....	55
III.2.3.7. Vasıta Durumu.....	55
III.2.3.8. Yön Gösterme Durumu.....	55
III.2.3.9. Karşılaştırma Durumu.....	55
III.2.3.10. Aitlik Durumu.....	55
III.3. Zamirler.....	56
III.3.1. Şahıs Zamirleri.....	56

III.3.2. İşaret Zamirleri.....	56
III.3.3. Dönüşlülük Zamirleri.....	57
III.3.4. Soru Zamirleri.....	57
III.3.5. Belirsizlik Zamirleri.....	57
III.4. Zarflar.....	57
III.4.1. Yer Zarfları.....	57
III.4.2. Zaman Zarfları.....	57
III.4.3. Azlık-Çokluk Zarfları.....	58
III.4.4. Soru Zarfları.....	58
III.5. Edatlar.....	58
III.5.1. Çekim Edatları.....	58
III.5.2. Benzetme Edatları.....	58
III.5.3. Bağlama Edatları.....	59
III.5.4. Pekiştirme Edatları.....	59
III.6. SIFAT FİİLLER.....	59
III.7. ZARF FİİLLER.....	60
III.8. FİİL ÇEKİMİ.....	62
III.8.1. HABER KİPLERİ.....	5
III.8.1.1. Geçmiş Zaman.....	62
III.8.1.1.1. Duyulan Geçmiş Zaman.....	62
III.8.1.1.2. Belirli Geçmiş Zaman.....	62
III.8.1.1.3. Belirsiz Geçmiş Zaman.....	63
III.8.1.2. Geniş Zaman.....	64
III.8.1.3. Şimdiki Zaman.....	65
III.8.1.4. Gelecek Zaman.....	65
III.8.4.1. Mutlak Gelecek Zaman.....	66
III.9. TASARLAMA KİPLERİ.....	67

III.9.1. Emir-İstek Kipi.....	67
III.9.2. Şart Kipi.....	68
III.9.3. Gereklilik Kipi.....	69
III.10. BİRLEŞİK ÇEKİMLİ KİPLER.....	69
III.11. TASVİR EYLEMLERİ.....	69
III.11.1. Yeterlilik Eylemi.....	69
III.11.2. Tezlik Eylemi.....	69
III.11.3. Sürelik Eylemi.....	69
IV. BÖLÜM.....	71
METİN.....	73
V. BÖLÜM.....	285
GRAMATİKAL DİZİN.....	287
KAYNAKLAR.....	489

ÖN SÖZ

Uzun bir emeğin ürünü olan bu çalışma, Çağatay Türkçesinin son dönemi şairlerinden Hoca Nazar Hüveydâ'nın Râhat-ı Dil adlı mesnevisi üzerine yapılmış bir incelemedir. Çalışmada Afganistan'da yapılan bir tıpkıbasım esas alınmıştır. Çalışma inceleme, metin ve gramatikal açıklamalı dizinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Hoca Nazar Hüveydâ hakkında bilgi verilmiş onun Divân ve Râhat- Dil adlı eserleri tanıtılmıştır. Çalışma metnimiz olan Râhat-ı Dil'in bölümleri ve içeriği hakkında bilgi verilerek söz varlığının zenginliğine değinilmiştir.

Çalışmanın II. Bölümünde Ses Bilgisi, III. Bölümünde Şekil Bilgisi Özellikleri başlıklarıyla eserin dili incelenmeye çalışılmıştır. Burada metinde tespit edilen örneklerle Çağatay Türkçesinin son dönemine ait bir gramer oluşturulmaya çalışılmıştır. Çağatay Türkçesinin genel sınıflandırmada "Klasik Sonrası Dönemi" özellikleriyle metinde tespit edilen bulgular yeri geldikçe değerlendirilerek ele alınmıştır.

Metin kısmında metnin transkripsiyonu yapılmış gerekli görülen yerlerde dipnotla açıklama yoluna başvurulmuştur.

Dizin kısmında metnin gramatikal açıklamalı bir dizini oluşturulmuştur. Dizin kısmında sözcüklerin metindeki anlamları esas alınmış, birleşik fiiller ve kalıp ifadeler de anlamlarına göre incelenerek madde başı olarak verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm en büyük destekçim, eşim, Prof. Dr. M. Faruk Toprak başta olmak üzere, meslektaşlarım Doç. Dr. Mustafa Arslan'a, Prof. Dr. Mustafa Kaçalın'e, Araş. Gör. Yasin Başçetin'e ve Lira Mayrambekkızı'na ayrıca metne ulaşmamı sağlayan öğrencim Seyyid Arif Ahmedi'ye teşekkür ederim.

Tüm Türklük Bilgisi alanına katkı sağlaması umuduyla...